

Amela Čampara

**ENERGETSKA POLITIKA EVROPSKE UNIJE
I ELEKTROENERGETSKE PERSPEKTIVE
U BOSNI I HERCEGOVINI**

**ENERGY POLICY OF THE EUROPE UNION
AND ELECTRIC POWER PERSPECTIVE
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Sažetak

Energetika je postala jedno od središnjih globalnih pitanja. Proces globalizacije stvorio je snažan podsticaj razvoju porasta proizvodnje i potrošnje proizvoda i usluga u svijetu. Iz perspektive Bosne i Hercegovine relevantne su strateške odrednice (direktive) i politika razvoja Evropske unije. Evropska unija je u svojim dokumentima sistemski gradila zajedničku strategiju i politiku baziranu na liberalizaciji tržišta (specijalno električne energije), kao i značajnim investicijama u istraživanje i razvoj alternativnih izvora energije i razvoj efikasnih tehnologija za proizvodnju energenata. Navedeno, vezano sa postojećim zakonima, ima značajne reperkusije na strategijsko pozicioniranje i moguće smjernice elektroenergetskog sektora BiH u budućnosti.

Ključni element razvoja energetskeg sektora vezan je za pitanje vlasništva u tom sektoru, i to proizvodnje električne energije i njene distribucije. U skladu sa gore navedenim rad sadrži tri cjeline. Prvi dio je usmjeren na objašnjavanje globalnih i regionalnih odrednica, izgradnju regionalnog elektroenergetskog tržišta koje utječe na na funkcioniranje energetskeg sektora u BiH. Drugi dio rada je usmjeren prema analizi strateških odrednica razvoja elektroenergetskog sektora u BiH, koju čini elektroenergetski sistem BiH, ali i politika

razvoja energetike Evropske unije. Treći dio rada analizira moguće smjerove razvoja elektroenergetike u BiH u okviru JP Elektroprivreda BiH d.d. primjenom SWOT analize.

Ključne riječi: elektroenergetski sektor, direktive Evropske unije, SWOT analiza

Summary

Energy has become one of the central global issues. The globalisation process has given a strong incentive for the growth of production and consumption of goods and services globally. In the case of Bosnia and Herzegovina, the directives and the development policy of the EU are the most relevant. The European Union has gradually outlined a joint strategy and policy, based on the liberalisation of the sector (especially electricity), as the development of alternative oil pipelines and significant investments into research and development of alternative and more efficient energy sources. This, coupled with the existing BiH legislation has significant repercussions on the strategic positioning and possible directions of the BiH electricity companies in the future.

The key element of the energy sector development relates to the ownership structure within the sector, primarily the most valuable parts, namely the production of electricity and its distribution.

According to the above mentioned this paper is divided into three parts. The first part of the article will explain global and regional determinants, development of a regional electric power market which affects the functioning of the electrical sector in the Bosnia and Herzegovina.

The second part of the article will explain the determinants of the strategic development of the electric power sector in Bosnia and Herzegovina, which includes the electric power system in BiH, but also the energy development policy of the European Union.

The third part of the article will analyse possible directions of development of the electric power sector in BiH within the framework of the electrical company "JP Elektroprivreda BiH d.d-Sarajevo" through the application of the SWOT analysis.

Key words: *electric power sector, Directive European Union, SWOT analysis*

Uvod

Energetika je postala jedno od središnjih globalnih pitanja. Proces globalizacije stvorio je snažan podsticaj porastu proizvodnje i usluga u svijetu. Takav razvoj prate i povećanje transakcija u području međunarodne razmjene, bilo da su robne ili finansijske. Dodatno povećanje proizvodnje i potrošnje roba i usluga dovodi neminovno do povećanja potrošnje svih oblika energenata. Bez podsticanja liberalizacije i podsticanja konkurencije procesi ne bi dostigli današnji obim. To sve zahtijeva nova prilagođavanja na nivou međunarodnih organizacija, a posebno u okviru Urugvajске runde, odnosno pregovora unutar Svjetske trgovinske organizacije (WTO). Ekonomske procese liberalizacije, a što bi obuhvaćalo izgradnju jedinstvenog tržišta, ne prate u potpunosti politički procesi. Svijet je još uvijek podijeljen na interesne sfere zasnovane na različitim ideologijama koje sada imaju donekle drugačije pojavne oblike. U kontekstu elektroenergetike najočiglednija je konfrontacija neoliberalizma – usmjerena prema liberalizaciji ekonomskih odnosa i podsticanju konkurencije i državnih interesa. Pritom državni interesi u elektroenergetici pokušavaju svoj smisao zasnovati na konceptu elektroenergetske sigurnosti. U toj interakciji u gotovo svakoj zemlji u svijetu tržišni je udio podijeljen između domaćih preduzeća, koji u većoj mjeri čini elektroenergetski sektor (EE) pojedine nacionalne države i multinacionalnih kompanija (MNK)¹. U Bosni i Hercegovini još nemamo ovakvu strukturu jer još nisu završeni procesi restrukturiranja i privatizacije EE-a.

Uprkos suprotnostima, lokalnim i širim konfliktima, svijet se tokom posljednjega desetljeća razvija ubrzanim tempom. Takav razvoj još uvijek zahtijeva odgovarajuću resursnu osnovicu, koja je ograničena. To se posebno odnosi na energente koji se sve više prepoznaju i kao ograničavajući faktor razvoja. Strategije razvoja

¹ Primjer u Češkoj – na nivou distribucije električne energije 34% je u vlasništvu inostranih kompanija, a ostatak u vlasništvu države.

energije na nivou korporacija, država i regionalnih grupacija sve više u obzir uzimaju ove trendove. Iz perspektive Bosne i Hercegovine relevantne su strateške odrednice i politika razvoja energetika Evropske unije. Bosna i Hercegovina u svom daljnjem rastu i razvoju u potpunosti se mora prilagoditi zemljama Evropske unije kako bi dobila šansu za punopravno članstvo u Uniji.

Evropska unija je u svojim dokumentima sistemski gradila strategiju i zajedničku politiku, koja danas djeluje u nekoliko smjerova. Da bi se osigurala veća sigurnost i efikasnost energetskog sektora, proces se intenzivira liberalizacijom tržišta ključnim energentima. To se ponajprije odnosi na električnu energiju i plin. Istovremeno se pokušava povećati strateška osnovica svih oblika energije. Uz ove procese uvezivanje se traži i u strategiji odnosno politici industrijskog razvoja i u razvoju efikasnijih tehnologija proizvodnje energenata. Alternativno obnovljivi izvori energije se uzimaju zasada kao dopunski. U tom smjeru osigurani su odgovarajući inicijalni fondovi, a programi su podložni monitoringu, u skladu sa zaključcima Lisabonske konferencije. Poseban segment čini sama domena politike koja ima zadatak osigurati alternativne smjerove snabdijevanja na principu izgradnje strateških partnerstava i izgradnje korporativnih odnosa. Kretanja u sektoru elektroenergetike, koja su sve složenija, postavljaju posebno pitanje za Bosnu i Hercegovinu. Budući da ne postoji strategija razvoja elektroenergetskog sektora na nivou Bosne i Hercegovine, bit će veoma teško uklopiti se u kretanja u energetskom sektoru zemalja Evropske unije, koja su značajna. Tu se među prvima postavlja pitanje pozicije električne energije kao jedine u potpunosti državne komponente. Pitanje je njezinog strateškog pozicioniranja i uloge u državnom i regionalnom prostoru.

1.1. Globalizacija i specifičnosti elektroenergetskog sistema²

Globalizaciju možemo označiti procesima i aktivnostima kojima se podstiče objedinjavanje ukupnih društveno-ekonomskih

² Elektroenergetski sistem čine elektroenergetski objekti za proizvodnju, prijenos, distribuciju električne energije i upravljanje elektroenergetskim sis-

aktivnosti bez obzira na nivo posmatranja. Historijski gledajući, najveće se takvo objedinjavanje odvijalo u drugoj polovini devetnaestog stoljeća, kada su ostvareni najveći napreci u međunarodnoj ekonomskoj integraciji u svijetu. Dodatno, objedinjavanje tržišta stavljalno je naglasak na stvaranje jedinstvenih tržišta. Ipak, danas je u globalizirajućim procesima naglasak na mogućnosti brzine realizacije transakcija na tržištima, a to otvara mogućnost realizacije i drugim transakcijama. Takvi procesi i aktivnosti neminovno dovode do internacionalizacije ekonomskih i finansijskih tokova, s tendencijom stalne integracije. Pritom subjekti koji sudjeluju u tim transakcijama imaju utjecaja na nacionalnu politiku kreirajući za nju nove izazove, ali i nova ograničenja. Tako globalno djelovanje ima veliki broj pobornika. Objedinjavanje aktivnosti i povezivanje prostora i ljudi koji na tim prostorima žive putem sve većih tržišta jedan je od najvidljivijih rezultata tih procesa.³ Kritičari globalizacije (Raghaven) smatraju da takvi tokovi dovode do stvaranja razlika između ekonomija u svijetu, ali i unutar pojedinih nacionalnih privreda. Dodatno se stvaraju razlike između bogatih i siromašnih unutar zemlje, i to tako što prva skupina vlastito bogatstvo ostvaruje na štetu siromašnih slojeva.

Rast intenziteta transakcija na globalnom i lokalnom nivou važno je obilježje sadašnjeg razdoblja globalizacije u odnosu na prethodna razdoblja. Pritom se transakcije označavaju osnovnim elementom razmjene, bez obzira na to je li riječ o državnom i/ili međunarodnom nivou. Samo podsticanje transakcija možemo shvatiti mehanizmom održavanja i očuvanja značaja izgradnje tržišta i ukupne političko-ekonomske moći multinacionalnih kompanija,

temom u kojima se obavljaju elektroprivredne djelatnosti koje su od javnog interesa. http://bs.wikipedia.org/wiki/Elektroenergetski_sistem

Elektroprivrednim djelatnostima smatraju se:

- proizvodnja električne energije,
- distribucija električne energije,
- snabdijevanje električnom energijom,
- trgovanje, zastupanje i posredovanje na domaćem tržištu električne energije, Zakon o električnoj energiji, Službene novine FBiH br. 41/02.

³ Wolf, M., Why Globalization Works, Yale University Press New Heaven and London.

najvažnijih igrača na njima. To znači da bi se u slučaju njihova nepodsticanja dogodila svojevrsna implozija, tj. „urušavanje“ tržišta i smanjivanje utjecaja multinacionalnih kompanija u svijetu, pa čak i njihov nestanak.⁴ Energiju i elektroenergetski sistem unutar kojeg se obavlja transfer energenata od proizvodnje do potrošnje možemo shvatiti kao podržavajući sistem nesmetanog odvijanja transakcija, razmjene proizvoda i usluga. Rast obima transakcija roba i usluga zahtijeva i povećanje proizvodnje i potrošnje energije potrebne za održavanje navedenog rasta.

Elektroenergetski sistem kao dio energetskeg sistema⁵, u opisu njegovih tržišnih struktura, ima osnovnu svrhu napajanja stanovništva željenim energentom. Tržišne strukture gdje se koristi električna energija kao roba nikada nisu one u kojima postoji savršena konkurencija, npr. stotine sudionika na strani ponude i na strani potražnje. Obično je riječ o tržišnim strukturama u kojima je mali broj preduzeća na strani ponude i veliki broj subjekata (zavisan od broja stanovnika i teritorijalne jedinice koja se posmatra) na strani potražnje. Dodatno, elektroenergetski sistem posjeduje čitav niz posebnosti. Njihova su obilježja sljedeća:

1. Proizvodnja električne energije, njezin prijenos, distribucija i pretvaranje u druge oblike energije praktički se događaju u jednom te istom trenutku.
2. Postojanje stalne i velike neravnomjernosti između ponude i potražnje električne energije tokom godine, mjeseci, sedmica, dana, pa i sati.
3. Stalna i velika neravnomjernost proizvodnje u sistemima u kojima dominiraju hidroelektrane.
4. Za mnoge primjena električne energije nema supstituta.
5. Dugotrajan investicijski ciklus te razmjerno polagan povrat uložениh sredstava, što pod određenim uvjetima može destimulirati ulaganja u nove energetske objekte, posebno ulaganje privatnih investitora.

⁴ Ipak takav scenarij za multinacionalne kompanije manje je vjerovatan jer zavisi i o mnogim drugim faktorima, kao što su uspješno upravljanje poslovanjem u multinacionalnim kompanijama i način finansiranja poslovanja, vlastitim ili tuđim izvorima. Naime, svaka se strategija preduzeća može objasniti interkonekcijom unutrašnjih faktora (resursa preduzeća) i prilika iz okoline.

U novije vrijeme je prisutno mišljenje da je održivost elektro-energetskog sistema uvjetovana stimuliranjem tržišnog natjecanja i konkurentnosti. Pritom uspostava konkurentne tržišne strukture prema Baconu zahtijeva ispunjenje odgovarajućih pretpostavki:

a) dovoljan broj konkurenata koji onemogućuju oligopolski dogovor,

b) veličina i troškovna struktura proizvođača mora biti slična trošku prijenosa, a ne smije biti prepreka konkurenciji međusobno udaljenih proizvođača,

c) u sektoru mora postojati višak proizvodnih kapaciteta nad potražnjom kao stimulans rezanju troškova i konkurencijskom takmičenju uopće.

No sve prije navedene karakteristike energetskog sistema mogu imati negativan utjecaj⁶ na formiranje tržišnih struktura koje će u većoj mjeri podsticati konkurenciju. To također može biti loš medij za politiku deregulacije i slobodnog kretanja kapitala, npr. direktnim stranim ulaganjima između zemalja, a što podstiče politika neo-liberalizma. Tako je npr. moguće da se pri razdvajanju preduzeća prema horizontalnom i vertikalnom principu, kao što se hipotetički može dogoditi za elektroprivrednu djelatnost u BiH, izgube koristi koje donosi ekonomija obima.⁷

Na taj način ugrožava se i energetska sigurnost, kriterij koji se često čuje u raspravama kao cilj energetske politike upravljanja energetskim sistemom. Složenu prateću pravnu regulativu potrebnu za normalno obavljanje proizvodnje, distribucije i prijenosa te napajanje električnom energijom, na kraju, određuju monopolske i oligopolske tržišne strukture, u kojima učestvuje malo poslovnih subjekata na strani ponude, uz istodobno postojanje više milijuna potrošača na strani potražnje. No, preduvjet bilo kakvog stimuliranja konkurencije je liberalizacija tržišta. Ona prisiljava preduzeća koja su

⁶ Gdje se trebaju istaći i tehnološke, organizacijske, ekonomske, ekološke i dimenzija državne sigurnosti koja utječe na ponašanje svih subjekata na elektro-energetskom tržištu.

⁷ To znači da veći obim proizvodnje električne energije omogućuje niže prosječne troškove njezine proizvodnje.

do tada bila u oligopolskoj, ili češće u monopolskoj poziciji na tržištu, na restrukturiranje. To dovodi do promjene vlasničke strukture, a u slučaju državnih preduzeća i do njihove privatizacije. Promjena vlasničke strukture dovodi do slabljenja tržišnih pozicija tih preduzeća jer su navikla na monopolske ili oligopolske pozicije na domaćem tržištu. U slučaju da ta preduzeća postanu dio multinacionalne kompanije, tada pozicija tržišne moći prelazi u ruke multinacionalne kompanije. Pritom promjena vlasništva čini i složenijim širenje tih preduzeća na druga inostrana tržišta. Pojava sve složenijih uvjeta na energetske tržištima čini postojanje regulatora tržišta obaveznim.

1.2. Izgradnja tržišta energenata u jugoistočnoj Evropi

Važan regionalni cilj usko povezan s globalnim procesima, ali i direktivama Evropske unije prisutnim u elektroenergetskom sektoru, jest izgradnja regionalnih tržišta. Osim što je rezultat globalnih podsticaja, izgradnja jedinstvenog tržišta energenata otvara poslovne prilike preduzećima na tim tržištima, ali i onim preduzećima koja prije nisu učestvovala na tim tržištima, ponajprije multinacionalnim kompanijama.

U kontekstu jugoistočne Evrope izgradnja regionalnih tržišta može se shvatiti stupom prema izgradnji jedinstvenog energetskog tržišta u Evropskoj uniji. Posebno će doći do izražaja u slučaju ako sve zemlje koje čine tu energetska zajednicu postanu članice Evropske unije. Taj je ukupan proces izgradnje regionalnog energetskog tržišta pod aranžmanom Pakta o stabilnosti i Evropske unije započeo 2003. godine, u vrijeme kada su Bugarska, Rumunija i Hrvatska bile zemlje kandidati za ulazak u Evropsku uniju, a Bosni i Hercegovini, Srbiji i Albaniji potvrđena je evropska perspektiva. Ako se zna da energetska tržišta u zemljama Azije doživljavaju najveće povećanje potrošnje energije, to za druga tržišta u uvjetima ograničenih resursa – plina ili nafte, znači prijetnju, koja jednako vrijedi za bosansko-hercegovačko energetska tržište i za regionalno energetska tržište kojem BiH pripada. Prijetnja je također povezana s rastom cijena energenata (npr. plina u posljednjoj godini), ali i s povećanjem ukupnog predviđenog rizika (npr. u slučaju ratnih zbivanja), kako od

strane aktivnih sudionika na tim tržištima tako i od *stakeholdera* zainteresiranih za funkcioniranje tržišta.⁸

Prvi ozbiljni koraci u izgradnji tržišta učinjeni su potpisivanjem Atinskog memoranduma 2003., a pritom je osnovni cilj bio stvaranje zajedničkog tržišta električne energije⁹ u regiji do 2005. godine. Godinu dana poslije zajedničko tržište se proširilo na plin, čime je taj aranžman postao zajedničkim energetske tržištem. U decembru 2004. godine održan je treći ministarski sastanak na kojem je dogovoren tekst povelje o uspostavi Zajednice za energiju u jugoistočnoj Evropi (Energy Community in South East Europe - ECSEE). Zadak je zajednice za energiju (prema glavi 1 čl. 2) organiziranje odnosa između stranaka i stvaranje pravnog i ekonomskog okvira sa sljedećim ciljevima:

- a) stvaranje stabilnog regulatornog i tržišnog okvira sposobnog da privuče ulaganja u proizvodnju električne energije te prijenos u distributivnu mrežu, ulaganje u plinske mreže kako bi sve stranke imale pristup stabilnom i stalnom napajanju energije koja je bitna za privredni razvoj i socijalnu stabilnost;
- b) stvaranje jedinstvenog regulatornog prostora za trgovinu umreženom energijom;
- c) povećanje sigurnosti napajanja jedinstvenog regulatora prostora;
- d) poboljšanje stanja okoline u odnosu na umreženu energiju i pripadajuću energetske efikasnost;
- e) razvijanje tržišne utakmice umrežene energije na širem geografskom temelju i iskorištavanje ekonomije obima.

O važnosti ovog procesa govori i činjenica da će energetske zajednicom upravljati Vijeće ministara u stalnoj koordinaciji s Evropskom komisijom. Povećanjem međusobne trgovine među zemljama potpisnicama, ona je postala isplativa već nakon prve godine, s tim

⁸ Rizik je uvećan postojanjem izrazito neelastične potražnje na državnim tržištima energije gdje potrošači nisu u mogućnosti reagirati na promjene koje se mogu pojaviti na strani ponude jer je znatan dio potrošnje zadan fleksibilnim ekonomskim, tehnološkim i društvenim determinantama.

⁹ REE SEE – Regional Electricity Market in South East Europe, skraćeno je naziv tog tržišta.

da se puna isplativost izgradnje tržišta očekuje onda kad zemlje potpisnice tih ugovora postanu sastavni dio Evropske unije.¹⁰

2. Strateške odrednice i politika razvoja energetike

Rastuća globalna potražnja za naftom i plinom, kao i za ostalim energentima, suočena je s ograničenom globalnom ponudom. To je rezultanta tekuće politike većine zemalja proizvođača nafte, ali i ograničenih kapaciteta prerade, transporta i skladištenja nafte, naftnih derivata i plina. Treba također naglasiti da su u stalnom porastu i troškovi eksploatacije fosilnih energenata. Stalna neusklađenost ponude i potražnje i rastući troškovi eksploatacije rezultiraju stalnim dugoročnim pritiskom na cijene nafte i plina. Takva kretanja odražavaju se i na kretanja cijena ostalih energenata zbog utjecaja supstitucije odnosno prelijevanja cjenovnih utjecaja.

Sigurnost i stabilnost snabdijevanja energentima objektivno je potrebna za kontinuirano funkcioniranje privrede na globalnom nivou i na regionalnim nivoima. Kontrola nad energetske izvora odnosno izgradnja strateških partnerstava stoga postaju u sve većoj mjeri strateškim faktorom.

Evropska unija je u pogledu energetike u specifičnoj situaciji s obzirom na visok nivo zavisnosti od eksternih izvora energije. Zabrinjava činjenica da bi se sadašnja energetska uvozna zavisnost Evrope od 50% mogla ubrzo povećati na oko 70%. Suočena s tom činjenicom, Evropska unija izgrađuje novi pristup energetske strategiji.

2.1. Novi pogledi na strategiju

Najnovija kretanja u snabdijevanju energentima na prostoru Evropske unije pokazuju se „ranjivim“ zbog slabe diversificiranosti

¹⁰ Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Srbija i Crna Gora (u skladu s Odlukom br. 1244 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda) potpisnice su takvih ugovora.

u odnosu na ključne isporučitelje nafte i plina. U tom kontekstu postavlja se kao ključno pitanje izgradnja jedinstvene energetske politike koju bi zemlje članice trebale usaglasiti radi jačanja vlastite pregovaračke moći.

Nova razmatranja o budućoj energetskej politici polaze od saznanja da djeluje:

- zavisnost Evrope od zemalja OPEC-a i Rusije;
- nove nesigurnosti u vezi s dugoročnom raspoloživošću energentima;
- nesigurnosti u vezi s nabavkom fosilnih goriva;
- neizvjesnosti u vezi s razvojem novih tehnologija;
- upitna prihvatljivost nuklearne energije od strane stanovništva;
- zaoštavanje mjera u vezi sa stakleničkom emisijom.

Polazište ovog prijedloga zajedničke energetske politike je da je Evropi potrebna konkurentna i održiva energetska politika u funkciji njezinih temeljnih ekonomskih ciljeva razvoja. U tom kontekstu osnovno pitanje se odnosi na sigurnost i kvalitet izvora energije.

Posebno istaknuti ciljevi na nivou Evropske unije su:

- uskladiti stavove o problemima energetike sa zemljama članicama;
- diversificirati raznovrsnu kombinaciju primarnih energetskeih izvora;
- postati svjetska vodeća energetskei efikasna regija;
- postati svjetskei predvodnik u istraživanjima i razvoju u pogledu energetske efikasnosti.

U skladu s postavljenim ciljevima definira se skup prioritentnih područja u domeni dodatnih institucionalnih rješenja (formiranje Strateške grupe za energetskeu politiku)¹¹, stimulatitvnihi mjera za intenzivnije uvođenje obnovljivih izvora energije (prema Poslovnom dnevniku iz 2008. godine cilj je do 2020. godine učesće obnovljivih izvora energije povećati sa sadašnjih sedam na 20%, a emisije štetnih plinova koji dovode do efekta staklenika, a time i globalnog zatopljenja, smanjiti za 20%¹²), uspostava zajedničkih akcija u smjeru porasta energetske efikasnosti (cilj inicijative iz Bruxellesa je do

¹¹ <http://energetika-net.hr>

¹² <http://energetika-net.hr>

2050. godine pretvoriti Evropu u područje s visokom stopom energetske efikasnosti s malom emisijom ugljičnog dioksida¹³).

Pored definiranja zajedničkih prioritetnih područja Evropske unije, postoji sloboda zemalja članica odnosno njihovih kompanija da, u okviru direktiva i ostalih dokumenata Evropske unije, razvijaju svoje energetske sektore u skladu sa svojim specifičnostima.

Bitni elementi mjera energetske politike Evropske unije su:

Smanjenje potrošnje energije gdje je to moguće. U industriji se to odnosi na tehnološki napredak te se očekuje nastavak dosadašnjeg visokog nivoa prilagođenosti. S obzirom na strukturu potrošnje, znatno više prostora za štednju nalazi se u sektoru domaćinstva i transporta, te je u vezi s tim definiran i program štednje s pratećim mjerama (budući da se na domaćinstva odnosi oko 40% ukupne potrošnje).

- Diversifikacija izvora energije. Pretežna orijentacija na razvoj vlastitih izvora energije.
 - Nuklearna energija, koja čini više od trećine elektroenergetskog sistema i smatra se stabilnim izvorom, bez fluktuacije cijene i bez emisije CO₂.
 - Ugljen – Evropa raspolaže dovoljnim količinama. Radi se o razvoju tehnologije koja bi ga činila manje štetnim u pogledu emisije CO₂, a ekonomski prihvatljivim.
- Uređeno interno energetske tržište – pri čemu se misli na integrirano tržište električnom energijom i plinom, a koje je trebalo biti u funkciji tokom 2008. ali je zbog problema pomjereno na 2015. godinu.
 - bolja interkonekcija i koordinacija među operatorima;
 - liberalizacija tržišta električne energije i plina paralelno s formiranjem monitoring okvira Evropske unije radi omogućavanja poštene utakmice, uz optimalno korištenje mreže za razvoj električne i plinske mreže koja omogućuje sigurnost snabdijevanja;
- Kontrola eksterne nabavke izgradnjom strateškog partnerstva s državama opskrbljivačima radi povećanja sigurnosti snabdijevanja energentima i u tom cilju razvoj interkonekcije – posebno s državama u blizini Evropske unije;

¹³ <http://energetika-net.hr>

2.2. Direktive¹⁴ na tržištima električne energije i njihove implikacije

Globalizacijska kretanja praćena maksimizacijom profita osnovom su djelovanja multinacionalnih kompanija prisutnih na tržištima, utječu na kodifikaciju, nametanjem naddržavnih pravnih regulatornih okvira ostvaruju dominaciju u svijetu i to vodi stimuliranju dominantnih odnosa u kojima prednosti tih preduzeća, zbog njihova obima aktivnosti i količine finansijskog i fizičkog kapitala, dolaze do izražaja. Bitno je shvatiti da su sva područja energetske djelatnosti uređena direktivama koje je propisala Evropska unija. Poznavanje naddržavnih normi vrlo je važno zbog definiranja moguće strategije na nivou Bosne i Hercegovine, jer primjena direktiva zahtijeva prilagođavanje preduzeća tim zakonskim normama. Direktive iz područja koja se direktno odnose na električnu energiju i na obnovljive izvore koji omogućuju proizvodnju električne energije ocijenjene su najvažnijim sa stajališta funkcioniranja elektroenergetskog sistema u BiH. U okviru direktiva i dokumenata Evropske unije koje su relevantne za energetske politiku navodimo samo one koje utječu i imaju potencijal da djeluju na događaje u elektroenergetskom sektoru u BiH, a to su:

- Bijela knjiga – priprema pridruženih država srednje i istočne Evrope za integraciju u unutrašnje energetske tržište;
 - Direktiva 2003/54/EZ o općim pravilima za unutrašnje energetske tržište;
 - Direktiva 2005/89/EZ o mjerama sigurnosti snabdijevanja električnom energijom i ulaganjima u infrastrukturu;
 - Direktiva 2001/77/EZ o promoviranju energije proizvedene iz obnovljivih izvora na unutrašnjem tržištu električne energije;
- Direktive¹⁵ 2003/54 i 2005/89 usmjerene su prema uređenju tržišta električne energije, a što je nemoguće bez njihove liberali-

¹⁴ Direktiva je zakonski akt koji zahtijeva od članica postizanje odgovarajućeg rezultata bez određivanja sredstava za postizanje cilja. Više o tome http://wikipedia.org/wiki/Europska_unija_direktive

¹⁵ Zakonodavstvo se, bez obzira na nivo posmatranja, može označiti kodifikacijom nečije željene i realne prakse u poslovanju. U slučaju nepostojanja relevantne domaće prakse vjerovatnoća kodifikacije inostrane poslovne prakse

zacije. Fokalne tačke na koje se usmjeravaju te direktive su: (1) proizvodnja, prijenos i distribucija električne energije te snabdijevanje njome, (2) pravila koja se odnose na organizaciju i djelovanje elektroenergetskog sistema, (3) pristup tržištu, kriteriji i postupci javnog nadmetanja, i (4) pitanje autorizacije¹⁶.

Direktiva 2001/77/EC najvažniji je dokument koji govori o promociji energije iz obnovljivih izvora¹⁷ na domaćem tržištu. Riječ je o direktivi koja je afirmativno postavljena prema jačanju potrošnje iz obnovljivih izvora, kao i stvaranju osnovice za jedinstveno djelovanje na nivou Evropske unije. Pritom obavezuje zemlje članice u izradi tih planova. Direktiva se poziva na globalni cilj o potrošnji energije da bude do 2010. godine 22% proizvedeno iz obnovljivih izvora. U BiH, u kojoj se uglavnom obnovljiva energija proizvodi u hidroelektranama, ova direktiva može označavati dodatni stimulans u razvijanju ostalih oblika obnovljivih izvora. Ponajprije se misli na izvore energije vjetra, sunca, kao i biorazgradive izvore tamo gdje je proizvodna djelatnost pogodna za takav input. Pritom je važno istaknuti da je udio proizvodnje iz gore navedenih obnovljivih izvora u BiH veoma mali, dok u svijetu doživljava svojevrsnu ekspanziju – u Njemačkoj naprimjer dostiže nivo od 8%.

Povezanost načela zahtijevanih u direktivama, liberalizacije tržišta i podsticanje konkurencije koja direktno mijenja odnose u postojećim sistemima jeste krucijalno pitanje za buduće funkcioniranje elektroenergetskog sistema, ponajprije kada je riječ o tržišnim situacijama u kojima djeluju ta dominantna preduzeća često i u monopolskom položaju. Vrlo je važno napomenuti da nijedna direktiva ne govori o restrukturiranju postojećih preduzeća, već pomoću načela kao što je podsticanje konkurencije implicitno

u domaćem zakonodavstvu vrlo je velika jer ne postoji dovoljno prakse domaćih preduzeća, koja je različita od poslovne prakse stranih preduzeća i koja se dokazala efikasnijom, a što bi utjecalo na promjenu nadržavne regulative kao što je direktiva.

¹⁶ Treća strana su sudionici tržišta koji nisu vlasnici te mreže kojoj pristupaju.

¹⁷ Obnovljivi izvori su nefosilni izvori, energija vjetra, neakumulirana sunčeva energija, geotermalna energija, energija valova, plime i oseke, hidropotencijal (biorazgradivi dio proizvodnje), bioplinovi u zemlji, gnojiva oblika plina farme i bioplina, plin iz deponija, plin iz postrojenja za preradu otpadnih voda.

govori o poželjnim tržišnim strukturama na tim tržištima. To je u suprotnosti s dosadašnjom praksom u BiH, pri čemu su egzistirajuće elektroprivrede¹⁸ gotovo izjednačene sa sistemom proizvodnje, prijenosa, distribucije električne energije i njezinim napajanjem na teritorijama gdje postojeće elektroprivrede djeluju.

3. Mogući scenariji razvoja strategije elektroenergetskog sektora u BiH¹⁹

Strateško pozicioniranje elektroenergetskog sektora u BiH sagledava se u kontekstu normativnih okvira, direktiva i „zelenih papira“ Evropske unije. Strategija mora uzeti u obzir interes države prema elektroenergetskom sektoru. Takav jedan nacrt strategije elektroenergetskog sektora u BiH dat je u okviru Nacrta finalnog izvještaja – Okvir za regulaciju i restrukturiranje energetskog sektora finansiran od Svjetske banke.²⁰ Osim toga, ovim nacrtom moraju se uzeti u obzir pitanja i direktive Evropske unije koje će nametanjem načela liberalizacije i podsticanjem konkurencije utjecati na pozicioniranje elektroenergetskog sektora BiH u jugoistočnoj Evropi.

Polazište za razmatranje svih scenarija u budućnosti bosansko-hercegovačke elektroprivrede jesu zakoni koji opisuju realizaciju takvih procesa:

- Zakon o prijenosu, regulatoru i operatoru sustava električne energije u BiH (“Službeni glasnik” BiH broj 7/02 i 13/03)
- Zakon o električnoj energiji u FBiH (“Službene novine” FBiH broj 41/02, 24/05 i 38/05),
- Zakon o električnoj energiji u RS (“Službeni glasnik” RS broj 61/02, 66/02, 29/03, 86/03, 111/04 i 60/07).

Godine 2004. usvajanjem:

- Zakona o utemeljenju kompanije za prijenos u BiH (“Službeni glasnik” BiH broj 35/04) i

¹⁸ U BiH egzistiraju tri elektroenergetske kompanije, i to: Elektroprivreda Hrvatske zajednice Herceg Bosne, Elektroprivreda Republike Srpske i Javno preduzeće Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo

¹⁹ Jer u BiH nema jedinstvene državne strategije, kao ni jedinstvenog zakona o električnoj energiji,

²⁰ Materijal izrađen 7.12.2007.god.

- Zakona o utemeljenju neovisnog operatora sustava za prijenosni sustav u BiH (“Službeni glasnik” BiH broj 35/04), kojim je praktično započela reforma elektroenergetskog sektora u BiH.

Usvojeni zakoni stvorili su formalne pretpostavke za restrukturiranje i reformu elektroenergetskog sektora. Njima su obavezani, državni odnosno entitetski regulatori te elektroenergetski subjekti da donesu cijeli niz propisa iz svoje nadležnosti (pristup treće strane, licence, tarife, zaštita kupaca, dinamika otvaranja tržišta i status kvalificiranog kupca, mrežni kodeks, tržišna pravila, mjerna pravila itd.).

Zakoni koji uređuju elektroenergetski sektor na nivou BiH i entiteta u velikoj su mjeri uzajamno usklađeni iako neka zakonska rješenja ne pridonose unaprjeđenju i transparentnosti tržišta.

Ključni subjekti za provedbu reforme elektroenergetskog sektora BiH su:

- Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH,
- Ministarstvo energije, rudarstva i industrije FBiH,
- Ministarstvo privrede, energetike i razvoja RS,
- Državna regulatorna komisija za električnu energiju (DERK),
- Regulatorna komisija za električnu energiju u FBiH (FERK),
- Regulatorna komisija za energetiku Republike Srpske (RERS),
- Neovisni operator sustava (NOS BiH),
- Kompanija za prijenos električne energije (Elektroprenos/ Elektroprijenos BiH),
- Elektroprivreda BiH,
- Elektroprivreda Hrvatske zajednice Herceg Bosne,
- Elektroprivreda Republike Srpske.

Izjavom vlada entiteta o elektroenergetskoj politici iz 2000. godine pokrenut je proces reforme elektroenergetskog sektora u BiH. Ta je izjava prethodila donošenju Zakona o prijenosu, regulatoru i operatoru sistema električne energije u BiH te donošenju entitetskih zakona o električnoj energiji 2002. godine. Nadalje, Izjavom o unaprjeđenju međuentitetske saradnje iz 2005. godine najavljuje se poboljšanje saradnje u sektoru energetike putem operativnih i strateških aktivnosti. To inicira usvajanje zajedničke Izjave o energetskoj politici BiH koja je potpisana 7. 1. 2008. godine.

Kao odgovor na zahtjev Trećeg projekta rekonstrukcije elektroenergetskog sektora (Power III) Svjetske banke, inostrani konsultant izradio je 2001. godine spomenutu studiju koja uključuje preporuke za prestrukturiranje elektroenergetskog sektora, vremenski raspored za implementaciju, kao i preporuke u pogledu privatizacije distributivnih i proizvodnih privrednih društava. Prema zahtjevima iz studije doneseni su Akcioni plan Republike Srpske za restrukturiranje i privatizaciju elektroenergetskog sektora u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik" RS broj 69/03) i Akcioni plan Federacije BiH za prestrukturiranje i privatizaciju elektroenergetskog sektora u Bosni i Hercegovini ("Službene novine" BiH broj 31/05) s rasporedom aktivnosti koje trebaju poduzeti nadležne institucije odnosno elektroprivredni subjekti radi restrukturiranja elektroenergetskog sektora (promjena organizacijskih i ekonomskih odnosa radi povećanja efikasnosti i smanjenja troškova poslovanja). Planovi su bazirani na Zakonu o prijenosu, regulatoru i operatoru sustava za električnu energiju Bosne i Hercegovine te zakonima za električnu energiju pojedinih entiteta.

Akcioni planovi entiteta sastoje se od dva dijela. Prvi dio akcionih planova odnosi se na restrukturiranje elektroprivreda radi pripreme za privatizaciju, dok se drugi dio odnosi na privatizaciju distribucijskih i proizvodnih kompanija.

Prema akcionim planovima potrebno je:

- uspostaviti neovisnog operatora prijenosnog sustava i državnu kompaniju za prijenos električne energije,
- osigurati funkcioniranje entitetskih regulatornih komisija u skladu sa odredbama zakona o električnoj energiji,
- izvršiti restrukturiranje termoelektrana i hidroelektrana u odgovarajuća supsidijarna²¹ privredna društva,
- restrukturirati distributivna područja u supsidijarna društva za distribuciju i snabdijevanje,

²¹ Supsidijarno društvo je društvo u kojem drugo društvo ima većinu dionica ili udjela s pravom glasa (većinsko društvo). Takvo većinsko društvo može supsidijarnom društvu davati obvezujuće pisane upute, ako je tako utvrđeno međusobnim ugovorom. U pogledu odgovornosti za preuzete obaveze, supsidijarno društvo ne odgovara za obaveze većinskog društva, dok većinsko društvo odgovara neograničeno solidarno za obaveze koje je supsidijarno društvo preuzelo postupajući saglasno obvezujućim uputama većinskog društva.

- kreirati veleprodajno tržište za električnu energiju (od strane operatora prijenosnog sustava) koristeći ugovore između proizvođača, trgovaca, opskrbljivača i kvalificiranih kupaca (ugovorno tržište),
- kreirati balansno tržište i operatora tržišta koji će upravljati balansnim tržištem,
- komercijalizirati društva za proizvodnju, distribuciju i snabdijevanje električnom energijom, te
- izraditi plan za privatizaciju navedenih društava.

Prvi dio akcionog plana FBiH (faza I) započeo je 2005. po njegovom usvajanju. Završetak faze I prvog dijela akcionog plana planiran je krajem 2007. godine²², kada započinje faza II - korporatizacija. Tokom faze II elektroprivrede (EPBiH i EP HZHB) trebale bi osnovati supsidijarna društva za proizvodnju, distribuciju i snabdijevanje električnom energijom, kao pravno odvojena trgovačka društva u svom 100%-tnom vlasništvu. Sjedišta elektroprivreda prestat će s operativnim aktivnostima vezanima uz djelatnosti proizvodnje, distribucije i snabdijevanja električnom energijom, ali će nastaviti s obavljanjem korporativnih funkcija za supsidijarna društva. Uzajamni odnosi osnivača i supsidijarnih društava uredit će se osnivačkim aktima, u skladu s posebnim odredbama Zakona o privrednim društvima FBiH²³ o supsidijarnim društvima.

Drugi dio akcionog plana FBiH, koji detaljno obrađuje pitanja privatizacije distribucijskih i proizvodnih kompanija, planiran je nakon završetka prvog dijela akcionog plana.

Prema Akcionom planu Vlada FBiH treba:

- pripremiti analizu i modele rješavanja socijalne komponente restrukturiranja elektroenergetskog sektora i sektora ugljena,
- analizirati važeće propise i predložiti eventualne izmjene i dopune u dijelu koji uređuje povezana društva,
- osnovati nezavisnog operatora prijenosnog sustava BiH i prijenosnu kompaniju za BiH,

²² Ovaj proces u elektroprivredama još nije završen.

²³ To su direktive 2003/54/EC i 2004/85/EC koje se odnose na uređenje elektroenergetskog sistema.

- ažurirati Akcioni plan za restrukturiranje i modernizaciju rudnika ugljena i uskladiti ga s Planom za elektroenergetski sektor,
- izraditi drugi dio Akcionog plana koji se odnosi na privatizaciju trgovačkih društava koja obavljaju djelatnosti proizvodnje i distribucije.

U fazi I akcionog plana FBiH obaveza elektroprivreda bila je računovodstveno razdvajanje djelatnosti te dobijanje licenci od FERK-a za obavljanje elektroprivrednih djelatnosti proizvodnje, distribucije i snabdijevanje električnom energijom (što je do sada uglavnom provedeno).

U fazi II akcionog plana FBiH elektroprivrede trebaju omogućiti početak rada novoosnovanih supsidijarnih društava kao samostalnih pravnih osoba u okviru elektroprivreda (što do sada nije provedeno). Regulatorne komisije, u okviru svoje nadležnosti, dužne su izraditi odgovarajuće tarifne metodologije te izdati licence za rad novostvorenim društvima.

Akcioni plan Republike Srpske za restrukturiranje i privatizaciju elektroenergetskog sektora u BiH također se sastoji od dva dijela: prvog, koji se odnosi na restrukturiranje elektroenergetskog sektora, i drugog, koji se odnosi na privatizaciju distributivnih i proizvodnih kompanija. Planirane aktivnosti u okviru prvog dijela akcionog plana uključuju:

- uspostavu državne regulatorne komisije za električnu energiju, nezavisnog operatora sistema i državne kompanije za prijenos u skladu s odredbama Zakona o prijenosu, regulatoru i nezavisnom operatoru sistema u BiH,
- pravodobno osnivanje entitetskih regulatora za električnu energiju uz donošenje metodologija, tarifa i dozvola za regulirane kompanije,
- restrukturiranje hidroelektrana i termoelektrana s rudnicima ugljena u individualne organizacije s individualnim računovodstvom te odvojenim sporednim djelatnostima i posebnim poslovnim jedinicama,
- korporatizaciju pet proizvodnih kompanija u RS u pet odvojenih dioničkih društava u skladu sa Zakonom o preduzećima RS,

- restrukturiranje pet zavisnih državnih distributivnih kompanija u RS u tri odvojena distributivna dionička društva u skladu s navedenim zakonom,
- ugovorno osnivanje privremene holding kompanije u RS s pet proizvodnih dioničkih društava i tri distributivna dionička društva,
- kreiranje veleprodajnog tržišta za električnu energiju putem ugovora sklopljenih između proizvođača, trgovaca, opskrbljivača i kvalificiranih kupaca,
- kreiranje balansnog tržišta od strane nezavisnog operatora sistema i uspostava operatora tržišta da upravlja istim,
- komercijalizaciju novostvorenih proizvodnih i distributivnih društava radi privlačenja potencijalnih investitora te izradu drugog dijela plana (privatizacija proizvodnih i distributivnih društava).

Veći dio planiranih aktivnosti prvog dijela akcionih planova entiteta je ostvaren. Potrebno je nastaviti rad na preostalim aktivnostima (formiranje balansnog tržišta, jačanje operatora tržišta, razdvajanje djelatnosti distribucije i snabdijevanja itd.), osigurati samostalno funkcioniranje novostvorenih subjekata te izvršiti pripreme za privatizaciju.

Drugi dio akcionih planova kojima će se detaljno obraditi pitanja privatizacije distribucijskih i proizvodnih kompanija trebale bi u dogovoru pripremiti entitetske vlade.

Sve navedene aktivnosti vezane za elektroenergetski sektor provode se s ciljem da se osigura njegov razvoj bez opasnosti od političkih rizika s obzirom na nejasno stanje u okruženju s ciljem da navedene tri elektrokompanije ostanu ključni državni igrači u proizvodnji i distribuciji za domaće tržište i velikim mogućnostima za izvozne aranžmane s obzirom na velike neiskorištene proizvodne resurse BiH, a posebno u području hidroenergije, dok bi se u prijenosu BiH mogla pretvoriti u jačeg regionalnog igrača.

Prihvatanjem direktiva Evropske unije²⁴ pitanja liberalizacije i podsticanje konkurencije koja se odnosi na uključivanje drugih igrača, ponajprije u području proizvodnje i snabdijevanja električnom

²⁴ SWOT je skraćena engleskog izraza Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (snage, slabosti, prilike i prijetnje).

energijom, ostaju i dalje otvorena. Pri analizi strateške pozicije preduzeća te njegova okruženja jedno od raspoloživih analitičkih sredstava je i SWOT²⁵ analiza. SWOT analiza izuzetno je korisna pri identifikaciji i klasifikaciji obilježja ključnih strateških činjenica jer se strateška obilježja poslovanja vizuelno razvrstavaju u snage i slabosti (koje predstavljaju interne faktore) te prilike i prijetnje (koje predstavljaju vanjske faktore). Na temelju navedenog te analizom sadašnjeg stanja društava izrađenja je SWOT analiza strateške pozicije i okoline elektroenergetskog sektora u Federaciji u BiH u kompaniji JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo, koja je prikazana u tabeli 1 kao jednog od reprezentata od tri elektroprivrede u BiH²⁶.

Tabela 1: SWOT ANALIZA POSLOVANJA JP ELEKTROPRIVREDA BIH d.d. – Strateška pozicija i okolina

	POZITIVNO	NEGATIVNO
UNUTRAŠNJI FAKTORI	<p>SNAGE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dugogodišnje iskustvo i ugled JP EPBiH d.d. • Tradicija kompanije • Zadržana stručnost radne snage • Uprava koja je svjesna potrebe za promjenama 	<p>SLABOSTI</p> <ul style="list-style-type: none"> • Slab utjecaj na potrošače i kvalitet distribucije • Poteškoće u finansiranju razvoja • Nepouzdana mogućnost širenja • Neefikasnost na nivou preduzeća • Tehnološka ograničenja

²⁵ U BiH postoje tri elektroenergetske kompanije, kreirane poslije agresije na BiH, i one su u sličnoj situaciji vezano za procese restrukturiranja i privatizacije.

²⁶ 30. augusta 1945. Uredbom Narodne vlade Bosne i Hercegovine osnovano je Električno preduzeće Bosne i Hercegovine (ELEKTROBiH) kojem je stavljena u nadležnost proizvodnja, prijenos i distribucija električne energije.

VANJSKI FAKTORI	PRILIKE	PRIJETNJE
	<ul style="list-style-type: none"> • Liberalizacija tržišta • Tehnološki napredak u proizvodnji • Državna potpora • Alternativne tehnologije 	<ul style="list-style-type: none"> • Promjena tržišne strukture potrošača • Nemogućnost fleksibilne prilagodbe tržištu • Zastarjelost tehnologije u termoelektranama • Ograničena mogućnost širenja proizvodnih kapaciteta

Očigledno je, dakle, da su ključne snage JP Elektroprivreda BiH d.d. tradicija i iskustvo, kao i uprava koja je sklona promjenama u skladu s međunarodnim tržišnim uvjetima. To ne iznenađuje jer je JP Elektropivreda BiH d.d. uistinu preduzeće koje je, djelomično zahvaljujući svojoj jedinstvenoj poziciji na tržištu na dijelu Federacije gdje egzistira, ali i dugogodišnjoj tradiciji²⁷, tokom proteklog perioda generiralo veliki broj stručnjaka. Uprkos tome, slabošću se može navesti činjenica da je društvo samostalno finansijski ograničeno u finansijskoj podršci budućeg razvoja, te da većina tereta razvoja i poslovanja uglavnom zavisi od institucija koje upravljaju ovim sektorom na teritoriji Federacije BiH. Naime, istinita je tvrdnja da je društvo u mogućnosti finansirati tekuće održavanje i razvojne projekte manjeg obima, a istodobno je istina da obimnije promjene u smislu većih ulaganja moraju imati podršku političkog vrha, iz potrebe za finansiranjem ili garancijom za obimne projekte. Naime, državna važnost elektroenergetskog sektora implicira i umiješanost i odobravanje političkih institucija jer se nerijetko radi o ulaganjima koja zahtijevaju saradnju više institucija zajedno, što znači da država snosi i rizik odluka. Dakle, SWOT analiza pokazuje da, između ostalog, JP Elektroprivreda BiH d.d. posjeduje unutrašnji potencijal za promjene, ali da vanjski utjecaji imaju relativno veći utjecaj na

²⁷ Takav je slučaj npr.s preduzećima u prehrambenoj industriji. Najbolji dokaz za tu tvrdnju je da za energetske djelatnosti postoji regulativa vezana za cijene, za razliku od prehrambene industrije, gdje su restrikcije na cijene jedino prisutne u ratnim uvjetima.

strateško odlučivanje unutar društva, kao i na buduće strateške odluke, implicirajući strategiju društva koja će imati državne, institucijske i multidisciplinarne karakteristike.

Međunarodni trendovi liberalizacije tržišta, kao i razvoj tehnologije i rast alternativnih tehnologija, predstavljaju priliku pri strateškom odlučivanju o razvoju ove kompanije. S druge strane, kompanija je suočena s prijetnjom u strateškom smislu, što se manifestira nedostatkom fleksibilnosti, zastarjelošću sadašnje tehnologije u termoelektranama i ograničenošću u smislu širenja postojećih proizvodnih kapaciteta u Federaciji BiH. S jedne strane, liberalizacija i međunarodni trendovi ukazuju na potrebe restrukturiranja i privatizacije. S druge strane, tradicija i pozicija JP Elektroprivreda BiH d.d. uzrokovale su nedostatak konkurentnog razmišljanja unutar preduzeća, što je pak uzrokovalo sistemski problem nefleksibilnog i neefikasnog pristupa razvoju. Nadalje, cijene novih tehnologija i potreba obnavljanja postojećih pogona predstavljaju ograničenje ulaganja u strateški važne projekte razvoja.

Na temelju analize strateškog okruženja, prikazanog SWOT analizom, očigledno je da moguće opcije strategije razvoja JP Elektroprivreda BiH d.d. zavise od procesa i postupaka koji se odvijaju na drugim nivoima izvan ove kompanije, i to u mnogo većoj mjeri nego što je to slučaj u drugim djelatnostima²⁸. Također potencijalna strategija razvoja kompanije zavisi i od pravnih normi koje će donijeti zakonodavac i provesti regulator tržišta. Npr. u procesu liberalizacije bitno je hoće li proces liberalizacije tržišta, a samim tim i podsticanje konkurencije proizvodnje, teći brže i hoće li biti značajniji od postupaka restrukturiranja JP Elektroprivreda BiH.

Tako se naprimjer liberalizacija tržišta može dogoditi po više scenarija, i to:

- Liberalizacija proizvodnog sektora: a) izgradnjom novih energetske objekata, b) preuzimanjem ili kupnjom postojećih proizvodnih energetske preduzeća na tržištu,
- Dopuštanjem preuzimanja distribucijske centara.

Riječ je samo o nekim opcijama koje se mogu dogoditi pojedinačno, ali postoje i mogućnosti gdje se scenariji mogu odvijati

²⁸ To znači da bi se preduzeće moglo u cijelosti ili u dijelovima privatizirati.

istovremeno. Npr. opcija dopuštanja multinacionalnim kompanijama izgradnje elektroenergetskih pogona, bez obzira na to da li je riječ o jednom ili više njih, također u slučaju jednog scenarija kojim se zahtijeva zatvaranje termoelektrana s visokim emisijama štetnih plinova efekti restrukturiranja postali bi manje bitni jer tada JP Elektroprivreda BiH ne bi bila dominantna u proizvodnji električne energije koju većinom dobija iz termoelektrana. Scenarij privatizacije distribucijskih centara poznat je već u Mađarskoj gdje je veliki dio preduzeća za distribuciju električne energije u vlasništvu multinacionalnih kompanija. U takvom scenariju nikakva dodatna izgradnja elektroenergetskih objekata namijenjenih proizvodnji nije nužna jer se električna energija može i u slučaju da ne postoje domaći kapaciteti uvoziti iz inozemstva. No tad se postavlja pitanje konačne cijena električne energije jer sama cijena nije pod kontrolom države.

Svi navedeni koraci vezani za liberalizaciju tržišta električne energije prvenstveno će zavisi od procesa restrukturiranja, koji mogu prejudicirati budući scenarij privatizacije elektroenergetskog sektora.²⁹ Ako se država opredijeli za bilo koji scenarij, veoma je važan način na koji će izvršiti taj postupak. Zbog važnosti elektroprivredne djelatnosti i budućih problema koji bi se mogli pojaviti potrebno je definirati jasne ciljeve³⁰.

Sve navedeno govori o ozbiljnosti budućih koraka koje je potrebno preći u realizaciji projekta restrukturiranja i privatizacije energetske sektora u BiH.

²⁹ Npr. elektroenergetska sigurnost zemlje. Primjer, negativno iskustvo privatizacije Hrvatskog telekoma, pri čemu je došlo do privatizacije kompletnog sektora. Također se prilikom definiranja ciljeva mora voditi računa da oni ne dođu u koliziju, npr. u slučaju privatizacije može doći do sukoba interesa između multinacionalnih kompanija kao vlasnika energetske sustava da izvlače maksimalne profite, te potrošača da imaju što nižu cijenu električne energije.

³⁰ U toku su procesi restrukturiranja, a zatim i privatizacije kao druge faze akcionih planova za Republiku Srpsku i Federaciju BiH.

4. Zaključak

Bilo kakve promjene, pa tako i restrukturiranje u pojedinim sektorima, moraju polaziti od identifikacije stanja i okolnosti u kojima takav sektor funkcionira. Ova tvrdnja vrijedi i za elektroenergetski sistem koji sam po sebi sadrži još neke specifičnosti. Pritom se moraju razumjeti globalne i regionalne odrednice koje mogu imati utjecaj na restrukturiranje bez obzira na kom se nivou posmatra: je li riječ o sistemu kao cjelini i/ili je riječ o restrukturiranju preduzeća. Izgradnja sve većih tržišta i objedinjavanje aktivnosti (što rezultira sve većim obimom transakcija na globalnom nivou) nalažu sve veću potrošnju svih oblika energije, prije svega nafte i plina. Zato ne čudi što upravo tržišta Azije imaju usporedno najveće povećanje ekonomske aktivnosti i najveći porast potrošnje energije u svijetu, a što povećava rizik za ostale dijelove svijeta u pogledu dostupnosti i sigurnosti u snabdijevanju pojedinim energentima kao što su plin i nafta.

Izgradnja jedinstvenog tržišta u jugoistočnoj Evropi regionalna je odrednica koja determinira restrukturiranje elektroenergetskog sektora u BiH. To stvara priliku kako za domaća preduzeća, koja dominiraju u nacionalnim elektroenergetskim tržištima, tako i za multinacionalne kompanije, koje se žele aktivno baviti proizvodnjom, nabavkom i distribucijom energije na tom tržištu.

Izgradnja zajedničkih regionalnih tržišta dio je politike razvoja energetike Evropske unije. U svjetlu općeg konsenzusa u trendu dugoročnog porasta cijena energenata, Evropa poduzima mjere za povećanu sigurnost i stabilnost u snabdijevanju energentima. Njena nova strategija, koja se temelji na diversifikaciji izvora energije, primjeni novih tehnologija pomoću pojačanih mjera podrške i povećanju efikasnosti potrošnje, nameće novu zajedničku politiku. Neki njezini elementi već su relevantni i za energetski sektor u BiH. Naravno, proces pridruživanja u Evropsku energetska uniju također je relevantan, pri čemu se na državnom nivou ostavlja prostor za specifičnosti s obzirom na razlike u strukturama lokalnih izvora energije i privrednim strukturama.

Pri identifikaciji mogućih smjerova strategije elektroprivrede u BiH u budućnosti ključno je naglasiti nekoliko ključnih pret-

postavki. Kao prvo, strateško pozicioniranje elektroprivrede u BiH sagledava se u kontekstu ukupnog normativnog okvira, tj. direktiva i „zelenih papira“ Evropske unije, ali i okviru postojećih zakonskih rješenja u BiH.

Ključni element budućeg razvoja elektroenergetskog sektora u BiH odnosi se i na strukturu vlasništva³¹, prije svega onih dijelova koji imaju najveću vrijednost, a to su proizvodnja i distribucija električne energije. Buduće restrukturiranje bi moralo počivati na analizi strateškog okruženja, što je prikazano SWOT analizom JP Elektroprivreda BiH d.d. Na temelju ove analize može se zaključiti da vanjski faktori imaju veći utjecaj na strateške odluke, te se stoga može zaključiti da su mogući pravci razvoja elektroenergetskog sektora zavisni od postupaka i procesa na drugim nivoima, koji se odvijaju izvan same kompanije. Pitanje restrukturiranja elektroenergetskog sektora je usko povezano i s privatizacijom tog sektora. Zbog važnosti ovog sektora potrebno je precizno definirati cilj restrukturiranja, npr. energetska sigurnost zemlje.

Literatura

1. Bacon, R. (1994), Restructuring the power Sector. The Case of Small Systems. Public Policy for the Private Sector, <http://worldbank.org>, The World Bank, washington D.C.
2. DuBoff, R.B. (1997), Global Something, but it's No Baloney, Manuscript.
3. EC – European Commission (2005), Annual report on the implementation of the gas and electricity internal market'Luxemburg.
4. EC- European Commission (2000), Green Paper: Towards a European Strategy for the security of energy supply
5. Zakon o prijenosu, regulatoru i operatoru sustava električne energije u BiH (“Službeni glasnik” BiH broj 7/02 i 13/03)

³¹ U toku su procesi restrukturiranja, a zatim i privatizacije kao druge faze akcionih planova za Republiku Srpsku i Federaciju BiH.

6. Zakon o električnoj energiji u FBiH ("Službene novine" FBiH broj 41/02, 24/05 i 38/05),
7. Zakon o električnoj energiji u RS ("Službeni glasnik" RS broj 61/02, 66/02, 29/03, 86/03, 111/04 i 60/07).
8. Zakona o utemeljenju kompanije za prijenos u BiH ("Službeni glasnik" BiH broj 35/04)
9. Zakon o utemeljenju neovisnog operatora sustava za prijenosni sustav u BiH ("Službeni glasnik" BiH broj 35/04),
10. Lall, S. (2004), „Technology and Globalisation, Oxford University“ dostupno na http://hdr.undp.org/docs/training/oxford/presentations/Lall_globalization.pdf.
11. Raghavan, C. (1997), UNCTAD warns of political backlash to globalization, dostupno na: <http://www.twinside.org.sg./title/ack-cn.htm>.
12. Spahić, E.; Vujošević, I.; Katančević, A.R. (2006), regulacija elektroenergetskog sektora – principi i iskustva
13. UCTE – Union for the Co-ordination of Transmission of Electricity (2005)
14. UCTE System Adequacy Forecast 2005-2015, Brussels
15. Wolf, M. (2004), Why Globalization Works, Yale University Press New Heaven and London
16. <http://en.wikipedia.org/>
17. Izjave Vlade Federacije BiH i Vlade RS o elektroenergetskoj politici s amandmanima
18. Akcioni plan Federacije BiH za prestrukturiranje i privatizaciju elektroenergetskog sektora u BiH ("Službene novine" FBiH broj 31/05)
19. Akcioni plan RS za prestrukturiranje i privatizaciju elektroenergetskog sektora u BiH ("Službeni glasnik RS" broj 69/03)
20. Bijela knjiga: Bijela knjiga - priprema pridruženih država srednje i istočne Europe za integraciju u unutarnje tržište, Brussels, svibanj 1995. godine
21. Bosna i Hercegovina: Analiza i akcijski plan za restrukturiranje i privatizaciju elektroenergetskog sektora, 2001.
22. Bosnia And Herzegovina - Country Report, Energy Community Secretariat, 2006. Commission Decision of 9 November 2006 amending the Annex to Regulation (EC) No 1228/2003 on

conditions for access to the network for cross-border exchanges in electricity (2006/770/EC), European Commission, November 2006.

23. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Prospects For The Internal Gas And Electricity Market, 2006; Communication from the Commission Inquiry pursuant to Article 17 of Regulation (EC) No 1/2003 into the European gas and electricity sectors. COM(2006)851 final

24. Direktiva 2001/77/EZ o promociji električne energije proizvedene iz obnovljivih izvora na unutarnjem tržištu električne energije 11

25. Direktiva 2003/54/EZ o općim pravilima za unutarnje tržište električne energije i prestanku važenja Direktive 96/02 EZ 6

26. Direktiva 2005/89/EZ o mjerama sigurnosti opskrbe električnom energijom i ulaganjima u infrastrukturu